

ANNA MAZUR

Uniwersytet Jagielloński, Kraków, Polska

<https://orcid.org/0000-0001-7491-9827>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2023. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

Z BADAŃ NAD WIELOJĘZYCZNOŚCIĄ INDYWIDUALNĄ: ZACHOWANIA JĘZYKOWE UTRWALONE W PIŚMIENICTWIE BRONISŁAWA MALINOWSKIEGO W PERSPEKTYWIE TRANSKULTUROWEJ

Słowa kluczowe: wielojęzyczność indywidualna, osoba wielojęzyczna, biografia językowa, transkulturowość.

STRESZCZENIE

Temat artykułu wpisuje się w nurt badań nad dwujęzycznością i wielojęzycznością wybitnych nosicieli języka, w tym współtwórców życia kulturalnego czy naukowego, którzy funkcjonowali w rozmaitych społecznościach etnicznych, a zatem żyli w przestrzeni różnych języków i kultur. Praca dotyczy wielojęzyczności indywidualnej wybitnego antropologa Bronisława Malinowskiego w ujęciu dynamicznym. Badacz posługiwał się kilkoma kodami językowymi w trakcie życia, cztery z nich – polski, niemiecki, angielski i kiriwina – zostały utrwalone w jego wielojęzycznych tekstach reprezentujących gatunki dokumentu osobistego, tj. w *Dzienniku w ścisłym znaczeniu tego wyrazu* (opublikowanym w Polsce w 2002 roku) oraz listach do żony wydanych jako *The Story of a Marriage: The Letters of Bronislaw Malinowski and Elsie Masson*. Teksty te są źródłem wiedzy o antropologu jako osobie wielojęzycznej, która korzystała jednocześnie z kilku języków i kultur, tworząc swoje pisma. Celem niniejszej pracy jest wstępna rekonstrukcja biografii językowej antropologa, prześledzenie zachowań językowych badacza, które zostały utrwalone w jego tekstach pod postacią wykładników transkodowych, tj. przełączania kodów (*code switching*), mieszania kodów (*code mixing*) oraz interferencji, a także wskazanie w dokumentach osobistych na miejsca potwierdzające transkulturowy wymiar tych zachowań (transfer, wymiana, tłumaczenie i przeformułowanie elementów pochodzących z jednego języka na segmenty z kolejnych języków). W badaniach nad wielojęzycznością indywidualną Bronisława Malinowskiego zastosowano paradygmat humanistyczny i podejście antropologiczne, a do opisu jego zachowań językowych jako multilingwisty – pojęcie transkulturowości w ujęciu Wolfganga Welscha. W artykule wyeksponowane zostały trzy wymiary wielojęzyczności indywidualnej: biografia językowa osoby wielojęzycznej, jej wielojęzyczne teksty, a także konteksty kulturowe, w których powstały badane dokumenty osobiste. W zależności od kontekstu kulturowego antropolog odwoływał się do różnych konceptów zaczerpniętych z poznanych języków i kultur, swobodnie je mieszał i zestawiał ze sobą. Tworzył w ten sposób transkulturowe sieci znaczeniowe, które zostały odzwierciedlone w tekstach, ubogacając je na wielu płaszczyznach.

1. WPROWADZENIE

Artykuł wpisuje się w badania nad wielojęzycznością indywidualną, które na gruncie lingwistyki pojawiają się stosunkowo rzadko ze względu na trudności w pozyskaniu materiału badawczego. Są nieczęste również dlatego, że wielojęzyczność indywidualna kształtuje się przez całe życie jednostki i wymaga oglądu linearnego, przez co badacz powinien uwzględnić dynamiczny aspekt rozciągniętej w czasie znajomości kilku języków. Okazuje się jednak, że znakomitym obiektem dla tego typu badań są teksty wybitnego antropologa Bronisława Malinowskiego reprezentujące gatunek dokumentu osobistego. Dają one dostęp badaczowi lingwiście do obserwacji zachowań językowych tej osoby czterojęzycznej. Wypowiedzi te wynikały ze skrzyżowania się kultur¹, których Malinowski był uczestnikiem, ale też wybitnym ich nosicielem.

Dzieciństwo i młodość spędzone w Krakowie, studia w Lipsku i Londynie, choroba i zmiana zainteresowań naukowych, badania terenowe w Australii i Oceanii, kariera uniwersytecka w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych – tak w kilku słowach można podsumować losy Bronisława Malinowskiego, twórcy szkoły funkcjonalnej i popularyzatora metody intensywnych badań terenowych. Autor *Argonautów zachodniego Pacyfiku* w trakcie swojego życia przebywał w różnych przestrzeniach językowych i kulturowych, tak gdy idzie o jego życie osobiste, jak i wykonywany zawód naukowca. Posługiwał się kilkoma językami (zob. 5), a ich ślady zostały zapisane w jego tekstach zaliczanych do rodzaju dokumentów osobistych zwanych też dokumentami (auto)biograficznymi (Leoński 1995, 123; Kaźmierska 2013, 9). To właśnie one są źródłem przykładów zachowań językowych antropologa w niniejszym artykule, a zaliczają się do nich: *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu* (opublikowany w Polsce w 2002 roku) oraz listy do żony wydane jako *The Story of a Marriage: The Letters of Bronislaw Malinowski and Elsie Masson*. W wymienionych tekstach występują z różną częstotliwością cztery języki używane przez antropologa: polski, niemiecki, angielski i kiriwina².

Znajomość kilku kodów językowych otworzyła przed Malinowskim dostęp do odpowiadających im kultur. Przyjmuję bowiem za Jerzym Bartmińskim, że istnieje „jedność języka i kultury”, a zatem „język i kulturę łączy tak głębokie pokrewieństwo, że powinny być [one – AM] badane w ścisłym powiązaniu”³ (Bartmiński 2016, 12). Dlatego przejawy językowych zachowań Bronisława Malinowskiego traktuję jako tożsame z jego zachowaniami kulturowymi. Wymienione wyżej dokumenty osobiste są zaś źródłem

¹ W rozumieniu Anny Wierzbickiej *cross-cultural communication* to „różne sposoby mówienia właściwe różnym kulturom i związane z tym trudności w obcowaniu z ludźmi z innych tradycji kulturowych” (1997, 81).

² Alfred F. Majewicz w *Językach świata i ich klasyfikowaniu* przypisuje kiriwinę (zwaną też kiliwilą, boyowa i trobriandzki) do papuańskich języków austronezyjskich (rodzina języków austronezyjskich) (1989, 92).

³ Podobne stanowisko zajmuje Tadeusz Szczerbowski, badacz języka kiriwina i autor książki *Kiriwina. Język Wysp Trobrianda*: „Język nie może być już analizowany sam w sobie i sam dla siebie. Zainteresowanie badaczy budzą kontakty językowe i kulturowe. Oczywiście możliwe jest tu skupianie uwagi albo na języku, albo na kulturze, bardziej jednak obiecujące wydaje się traktowanie języka i kultury jako złożonej relacji, która może wchodzić w interakcję z innymi językami i kulturami” (2021, 141).

wiedzy o antropologu jako osobie wielojęzycznej korzystającej jednocześnie z kilku języków/kultur.

W swoich badaniach skupiam się na trzech wymiarach wielojęzyczności indywidualnej: stanowią je (1) osoba wielojęzyczna, (2) jej produkcja językowa zapisana w tekstach, a także (3) konteksty kulturowe, w których powstały badane dokumenty osobiste (por. Cenoz 2013, 11). Celem niniejszego artykułu jest wstępna rekonstrukcja biografii językowej Bronisława Malinowskiego z uwzględnieniem stosunku antropologa do poszczególnych kodów, jakie miał w użyciu, prześledzenie zachowań językowych wynikających z wielojęzyczności badacza i zapisanych w jego dokumentach osobistych, a co za tym idzie, wskazanie na te miejsca w tekstach, które poświadczają transkulturowy wymiar jego aktywności językowej.

2. WIELOJĘZYCZNOŚĆ INDYWIDUALNA BRONISŁAWA MALINOWSKIEGO JAKO PROBLEM BADAWCZY

Badania nad wielojęzycznością indywidualną⁴ Bronisława Malinowskiego wpisują się w nurt badań nad dwujęzycznością i wielojęzycznością wybitnych nosicieli języka⁵, w tym współtwórców życia kulturalnego czy naukowego, którzy funkcjonowali w rozmaitych społecznościach etnicznych, a zatem żyli w przestrzeni różnych języków i kultur (Ligara 2018, 98 i nast.). Na gruncie polskich badań nad językiem przez całe dziesięciolecia jednojęzyczność stanowiła jedyną normalność językową (Ligara 2018, 97), stąd bierze się potrzeba zbadania przypadków wielojęzyczności poświadczonej w tekstach, które przetrwały do naszych czasów z uwagi na rangę ich autorów. Osoby takie ze względu na prowadzoną działalność współtworzyły rzeczywistość językową i kulturową nie tylko w językach/kulturach rodzimych wspólnot komunikacyjnych, ale często też w społecznościach swoich drugich i kolejnych języków/kultur.

Jak już zostało to wcześniej powiedziane, tematem niniejszego artykułu jest wielojęzyczność jednostki, którą nazywam *osobą wielojęzyczną* lub *multilingwistą*. Przyjmuję, że osoba wielojęzyczna potrafi porozumiewać się więcej niż dwoma językami, czy to aktywnie poprzez mówienie i pisanie, czy pasywnie poprzez słuchanie i czytanie (por. Li 2008, 4), a także w razie konieczności jest w stanie bez większych trudności przejść z jednego języka na drugi i kolejne (por. Lüdi i Py 2009, 158). Przy tym osoba wielojęzyczna często (choć nie zawsze) jest wielokulturowa, co oznacza, że wiedza

⁴ Termin *wielojęzyczność* na gruncie polskiej lingwistyki odnosi się zarówno do sytuacji zbiorowości, jak i jednostki, tj. *wielojęzyczność indywidualna* i *wielojęzyczność społeczna* (Ciostek 2015, 110; Chłopek 2011, 17–18). Wielojęzyczność jednostek może być również określana jako *różnojęzyczność* (*plurilingualism*) (ESOKJ 2003). W artykule stosuję jednak termin *wielojęzyczność indywidualna* w odniesieniu do *osoby wielojęzycznej*.

⁵ Problem ten został po raz pierwszy omówiony w artykule Bronisławy Ligary pt. *Dwujęzyczność twórców literatury polskiej jako problem badawczy historii języka* (2011), badaczka następnie rozwinęła tę tematykę w tekście *Badania bilingwizmu (i wielojęzyczności) wybitnych nosicieli języka w przestrzeni języka polskiego: nowa subdomena historii języka* (2018).

istotna dla różnych społeczności kulturowych najprawdopodobniej zostaje zintegrowana w jedną całość w jej umyśle (Lüdi i Py 2009, 160). Odpowiada to sytuacji, w której języki i kultury są traktowane jako nierozzerwalnie ze sobą związane i komplementarne.

Osoba wielojęzyczna może się posługiwać tylko jednym językiem bądź różnymi językami w konkretnej sytuacji komunikacyjnej – w zależności od potrzeb komunikacyjnych i kompetencji językowej adresata wypowiedzi. Multilingwista nie musi używać kilku swoich języków w różnych sytuacjach w takich samych lub podobnych proporcjach (Cenoz 2013, 11; Grosjean 2007, 313–316). Osoba wielojęzyczna korzysta zatem ze znajomości języków w różnych konfiguracjach – tak jak Malinowski podczas badań terenowych równolegle rozmawiał z Trobriandczykami w języku kiriwina, czytał gazety po francusku (np. Malinowski 2008, 619) czy korespondował po polsku i angielsku. Przyjmuję przy tym, że multilingwista tworzy wielojęzyczne wypowiedzi w różnych sytuacjach, które określam mianem *kontekstów kulturowych*. Składają się na nie wszystkie komponenty doświadczeń mentalnych i emocjonalnych użytkownika języka, które towarzyszą mu przy przetwarzaniu informacji językowych (Kiklewicz 2011, 98). Zdaniem Aleksandra Kiklewicza:

[...] kontekst kulturowy w dużym stopniu przyczynia się [...] do powstania konotacji, które towarzyszą tzw. znaczeniom systemowym (słownikowym). Konotacje w istotny sposób uzupełniają realnie funkcjonującą semantykę znaków językowych, tworząc wraz ze znaczeniem systemowym kategorię, którą określa się jako koncept. W odróżnieniu od znaczenia systemowego koncept zawiera wiele «sensów naddanych» [...], tzn. uwarunkowanych obszarami kulturowania określonych znaczeń (2011, 100).

W wypadku wypowiedzi osoby wielojęzycznej koncepty z jednego języka są przez nią przenoszone do jej kolejnych języków, a mechanizmy te można zrekonstruować na podstawie znajomości biografii językowej i zachowań językowych multilingwisty.

Zachowania językowe Bronisława Malinowskiego jako osoby wielojęzycznej zostały zapisane w jego niektórych dokumentach osobistych. Określam je mianem *tekstów wielojęzycznych*, rejestrują bowiem zachowania językowe antropologa – stanowią wobec tego zapis wielojęzycznej kompetencji językowej osoby wielojęzycznej. Należą do nich teksty będące podstawą materiałową tego artykułu (wymienione powyżej), ponieważ na ich powierzchni są obecne ślady zachowań językowych autora jako użytkownika kilku języków (Ligara 2014a, 149–150). Do zidentyfikowania przejawów wielojęzyczności używam pojęcia *wykładniki transkodowe*, które obejmuje następujące zjawiska: przełączanie kodów (*code switching*), z/mieszanie kodów (*code mixing*) oraz interferencje (zob. 6). Osoba wielojęzyczna używa zatem w swoich tekstach kilku kodów językowych, które tworzą w jej umyśle indywidualną i specyficzną konfigurację (Grosjean 1985, 24).

3. HIPOTEZY BADAWCZE

W artykule przyjmuję, że (1) można prześledzić, w jaki sposób Bronisław Malinowski nabywał swoje języki poprzez wstępną rekonstrukcję jego biografii językowej na podstawie danych biograficznych i autobiograficznych, a także (2) określić status języków

przyswojonych i użytkowanych przez antropologa w ujęciu dynamicznym (zob. 5). W tekstach (3) można natomiast zaobserwować przejawy zachowań językowych Malinowskiego jako osoby wielojęzycznej, różne języki pojawiały się bowiem w pismach antropologa z większą lub mniejszą częstotliwością w trakcie jego życia – warunkowały to konteksty, w jakich powstawały teksty badacza (zob. 5 i 7).

4. PARADYGMATY BADAWCZE

Badania nad wielojęzycznością Bronisława Malinowskiego zapisaną w jego tekstach wymagają zastosowania interdyscyplinarnego podejścia badawczego. Paradigmat humanistyczny pozwala postawić w centrum zainteresowań samego multilingwistę, który ma bliskie związki z językiem postrzeganym nie tylko jako narzędzie służące do komunikacji z innymi ludźmi, ale też jako element konstytutywny bycia człowiekiem i funkcjonowania w społeczeństwie (Miodunka 2014, 220–221). Dlatego w badaniach nad wielojęzycznością indywidualną istotna staje się rekonstrukcja biografii językowej jednostki. Jest to szczególny rodzaj biografii traktowanej jako studium konkretnego przypadku, której celem jest dokładny opis stawania się osobą wielojęzyczną oraz charakterystyka jej zachowań językowych wynikających z wielojęzyczności (Miodunka 2016, 51–52). Władysław Miodunka podkreśla, że w badaniach takich należy uwzględnić zarówno część narracyjną mówiącą o faktach z życia multilingwisty oraz ich interpretację, jak i część analityczną prezentującą fragmenty wypowiedzi ustnych oraz pisemnych takiej jednostki (Miodunka 2016, 81).

Komunikacyjne zachowania osoby wielojęzycznej powinny być omawiane w kontekście określonych sytuacji nadawczo-odbiorczych, w których są wytwarzane, i z uwzględnieniem działania samego podmiotu mówiącego. Dlatego też w opisie kontaktów językowych i międzykulturowych zachodzących w mowie wielojęzycznej zapisanej Bronisława Malinowskiego stosuje się podejście antropologiczne (Chruszczewski 2016). Piotr Chruszczewski za Williamem Foleyem definiuje językoznawstwo antropologiczne jako poszukiwanie nierzadko zmieniających się znaczeń w praktykach językowych mieszczących się w obszerniejszych od nich praktykach kulturowych⁶ (Chruszczewski 2016, 69). Zdaniem badacza koncept znaczenia i proces jego budowania leżą u podstaw perspektywy badawczej językoznawstwa antropologicznego: „Znaczenie zawsze zależy od niewerbalnego kontekstu [wyróżnienie – AM] i werbalnego tekstu, jak i od wiedzy odbiorcy” (Chruszczewski 2016, 70).

Do opisu zachowań językowych Malinowskiego jako multilingwisty stosuje się pojęcie transkulturowości w ujęciu Wolfganga Welscha. Badacz wysuwa koncepcję, której zadaniem jest ząbębiające się i obejmujące różne treści rozumienie kultury (Welsch 1998, 213). „Stykając się z innymi stylami życia – podkreśla Welsch – mamy do czynienia nie tylko

⁶ Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Bronisław Malinowski w monografii *Coral Gardens and Their Magic* z 1935 roku zaproponował i opisał etnograficzną teorię języka, czym dał podwaliny pod współczesne językoznawstwo antropologiczne (zob. m.in. Rakoczy 2012, 9 i nast.).

z rozbieżnościami, ale także okazjami do wszelkich powiązań. Możemy je następnie rozwijać i rozszerzać, nadając powszechnej formie życia nowy kształt zawierający przymioty, których wcześniej nie rozpatrywaliśmy jako możliwe”. Koncepcja transkulturowości Welscha nie mówi o prostej uniformizacji kultur, lecz o wytwarzaniu ich nowej różnorodności (Welsch 1998, 217). Podejście to pozwala badać zachowania językowe i kulturowe osoby wielojęzycznej całościowo jako nową normę tworzoną przez ową jednostkę na gruncie kilku języków i kultur, które wchodzą w umyśle multilingwisty w relacje.

5. „BEZ JĘZYKA NIE MA POZNANIA”.

BIOGRAFIA JĘZYKOWA BRONISŁAWA MALINOWSKIEGO

Rekonstrukcja biografii językowej Bronisława Malinowskiego (1884–1942) jest potrzebna zarówno w opisie jego kompetencji językowej jako osoby wielojęzycznej, jak i w procesie analizy tekstów stanowiących zapis mowy wielojęzycznej. Pozwala ustalić genezę kontaktów językowych i międzykulturowych odbitych w wielojęzycznych tekstach antropologa. O samym sobie Malinowski tak mówił:

Bez języka nie ma poznania! Odkryłem, będąc jeszcze bardzo młodym, że pewnych rzeczy nie można wyrazić w **gwarze góralskiej**. [...] Spędziłem prawie rok w krajach muzułmańskich: dziewięć miesięcy w Afryce Północnej i dwa w Turcji. Potem były moje doświadczenia śródziemnomorskie i dwa lata na Wyspach Kanaryjskich, gdzie w znacznym stopniu uległem asymilacji i rzeczywiście arkadyjskiemu trybowi życia (kompleks *paranda* i *mañana*), doświadczanego przez medium pięknego **języka hiszpańskiego**. Wtedy mówiłem już po **niemiecku** i **francusku**, a trochę także po **włosku** i **angielsku**. Obserwowałem różne lokalne formy rzymskiego katolicyzmu: hiszpańską, francuską, polską i kanaryjską. Prawie wszyscy w jakimś stopniu podróżują, a nawet mieszkają za granicą. Tylko niektórzy rzucają się w różne strony ze specjalną pasją: to właśnie czyni kogoś antropologiem (za: Kubica 2008, 7–8; wyróżnienie – AM).

Do tej pory wielojęzyczność Malinowskiego została zaobserwowana w różnych wypowiedziach poświęconych antropologowi, w tym m.in. we wspomnieniach jego studentów i współpracowników, a także w artykułach i opracowaniach pióra różnych autorów. Nie powstała jednak pełna rekonstrukcja biografii językowej antropologa, która uwzględniałaby rolę języków w jego codziennym życiu. Tymczasem Malinowskiemu przypisuje się znajomość kilku kodów: polskiego, francuskiego, niemieckiego, hiszpańskiego, włoskiego, angielskiego, a także języka motu i kiriwiny (Kubica 2008; Young 2008; Senft 1997; Kubica-Klyszcz 1982; Firth 1981). Z grupy wymienionych wyżej języków tylko cztery były używane w dokumentach osobistych Malinowskiego i to ich wpływ na życie antropologa zostanie przeze mnie przeanalizowany⁷. W opisie uwzględnię następujące kryteria stosowane do rekonstrukcji biografii językowej przez Władysława Miodunkę: (1) dane na temat wieku przyswojenia każdego z języków;

⁷ W różnych tekstach Malinowskiego można natomiast zaobserwować ślady pozostałych poznanych przez niego języków (tj. francuskiego, włoskiego, hiszpańskiego, motu) w postaci pojedynczych słów czy wyrażeń.

(2) kompetencji językowej osiągniętej w poszczególnych językach; (3) osób, z którymi komunikował się w każdym z języków; (4) postaw multilingwisty wobec każdego z języków oraz (5) tożsamości kulturowej autora (Miodunka 2016, 52).

5.1. Rodzimym językiem dla Bronisława Malinowskiego był język polski, którego uczył się w domu od rodziców i w swoim otoczeniu w sposób naturalny. Przez mniej więcej pierwszą połowę życia polski był jego językiem funkcjonalnie pierwszym. Kolejny nabyty przez badacza język to język niemiecki – jego znajomość była normą wśród wykształconych Polaków zamieszkujących w tamtym czasie Galicję. Malinowski nauczył się go jeszcze jako dziecko, m.in. na zajęciach z indywidualnym nauczycielem ze Śląska (Sochacka 1975, 185). Nie wiemy, kiedy dokładnie Malinowski rozpoczął naukę języka angielskiego, jednak przyszły antropolog spotkał się z angielskim jeszcze w czasie podróży prozdrowotnych w dzieciństwie (Kubica 2008, 7–8; por. Truszkowski 1986, 47). Natomiast z listów badacza możemy dowiedzieć się, że podczas swoich pobytów w Zakopanem pobierał lekcje angielskiego. Jego korepetytorką była wówczas Aniela Zagórska, daleka kuzynka Josepha Conrada (Young 2008, 91). Wiemy też, że antropolog przeczytał swoją pierwszą książkę w całości po angielsku w latach 1904–1905 i była to *The Golden Bough* Jamesa Geoga Frazera (Kubica-Klyszcz 1982, 67). Jesteśmy natomiast w stanie precyzyjnie ustalić, kiedy Malinowski przyswoił język Trobriandczyków – kiriwinę. W czerwcu 1915 roku antropolog rozpoczął trwającą jedenaście miesięcy podróż badawczą i wówczas podjął się nauki języka kiriwińskiego. Podczas kolejnych badań terenowych na Trobriandach doskonalił swoją znajomość kiriwiny, tj. między grudniem 1917 a marcem 1918 roku oraz między kwietniem a wrześniem 1918 roku (Kubica-Klyszcz 1982, 83).

5.2. Malinowski osiągnął biegłość w każdym z czterech wymienionych wyżej języków, używał ich jednak ze zmienną częstotliwością i w różnych okresach swojego życia, co sugeruje, że jego kompetencja w tych językach zmieniała się dynamicznie (zob. Herdina i Jessner 2002). Uczeń Malinowskiego Reymond Firth we wspomnieniach o antropologu zwracał uwagę na jego świetną znajomość języka niemieckiego (Firth 1981, 81). O swojej znajomości języka angielskiego Malinowski pisał w liście o pracy nad monografią do profesora Jana Rozwadowskiego w 1922 roku:

Piszę niezmiernie szybko, dyktując żonie, która także mój styl poprawia – nie tyle kiepską angielszczyznę, gdyż językiem tym obecnie władam dość dobrze – ile zawikłany sposób myślenia i wysławiania się, który także charakteryzował mój styl, kiedy pisałem po polsku” (Kubica-Klyszcz 1985, 274).

Reymond Firth podkreślał natomiast, że antropolog mówił w języku angielskim z akcentem: „[...] his English pronunciation was never quite perfect”⁸ (Firth 1981, 81). O znajomości kiriwiny Malinowski pisał:

In working in the Kiriwinian language, I found still some difficulty in writing down the statement directly in translation which at first I used to do in the act of taking notes. The translation often robbed the text

⁸ „[...] jego angielska wymowa nigdy nie była doskonała” (tłum. – AM).

of all its significant characteristics [...]. As my knowledge of the language progressed, I put down more and more in Kiriwian, till at last I found myself writing exclusively in that language, rapidly taking notes, word for word, of each statement⁹ (Malinowski 1966, 23–24).

5.3. Czterech wyżej wymienionych języków antropolog używał do komunikowania się z różnymi osobami w sferach prywatnej i publicznej. I tak aktywnie posługiwał się językiem polskim w okresie dzieciństwa i młodości – ojciec Lucjan Malinowski był językoznawcą, dialektologiem, profesorem na Uniwersytecie Jagiellońskim, a matka Józefa Eleonora z Łąckich pochodziła z majątnej rodziny szlacheckiej, odebrała prawdopodobnie gruntowne wykształcenie w domu lub w zakonnej szkole z internatem (zob. Young 2008, 40–45, 60–63). Językiem polskim posługiwali się również jego przyjaciele (najbliższym z nich był pisarz, malarz, filozof Stanisław Ignacy Witkiewicz) poznani m.in. w szkole¹⁰, tj. Cesarskim i Królewskim Gimnazjum Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie, a także w czasie studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim. Do 1918 roku Malinowski prowadził dziennik intymny, którego językiem bazowym był język polski; robienia zapisków zaprzestał w momencie, w którym dowiedział się o śmierci matki. Po zakończeniu badań na Trobriandach rozważał powrót do Polski i przyjęcie profesury na Uniwersytecie Jagiellońskim, co oznaczałoby kontynuowanie kariery naukowej w języku polskim, jednak pomysł ten ostatecznie zarzucił:

Z prawdziwym żalem tedy muszę oświadczyć – pisał Malinowski do prof. Karola Dziewońskiego w 1922 roku – że żadnych nowych obowiązków nauczycielskich przyjąć nie mogę, gdyż mam bardzo duży zapas materiałów etnograficznych, które muszę bez zwłoki opracować [...], poza skromną pozycją, a raczej synekurą, którą posiadam w Londynie jako «lecturer in Social Anthropology» przy London School of Economics and Political Science (Kubica-Klyszcz 1985, 276).

Z czasem antropolog coraz rzadziej używał języka polskiego, zaś na listy z Polski pisane po polsku przez przyjaciół i pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego lub Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie odpowiadał często w języku angielskim z pomocą sekretarki, której dyktował treść wiadomości ze względu na swoje problemy ze wzrokiem – w liście po angielsku z 1936 roku do profesora Stanisława Kutrzeby zamieścił odręczną notatkę ołówkiem: „Proszę wybaczyć angielski list – ale nie mam polskiej sekretarki” (Kubica-Klyszcz 1985, 296); natomiast w liście po polsku z 1938 roku do tego samego adresata deklarował: „Od dawna pragnąłem pisać

⁹ W polskim tłumaczeniu: „Pracując w języku kiriwińskim, miałem początkowo pewne trudności przy zapisywaniu wypowiedzi, które tłumaczyłem od razu, w trakcie sporządzania notatek. Tłumaczenie jednak często pozbawiało tekst całego charakterystycznego kolorytu [...]. W miarę jak postępowała moja znajomość języka, zacząłem notować coraz więcej w języku kiriwińskim, aż pewnego dnia spostrzegłem, że piszę wyłącznie w tym języku, notując dosłownie każdą wypowiedź” (Malinowski 1987, 56).

¹⁰ Niewiele wiemy o podstawowej edukacji Bronisława Malinowskiego (Young 2008, 71). Natomiast jego ojciec w liście z 1897 roku do Jarosława Golla pisał: „Za rok żona moja wybiera się do Kremsmünster – tam będzie mój Bronisław chodził do szkół (dla niemieczyny), ale także, aby gruntownie się wykształcić” (Sochacka 1975, 185).

do W Pana, ale niestety trudno mi już pisać po polsku i w ostatnich czasach zdrowie mi szwankowało” (Kubicza-Klyszcz 1985, 297). Jego uczeń i późniejszy współpracownik Raymond Firth potwierdza jednak, że w sytuacjach prywatnych Malinowski nadal liczył po polsku (1981, 81).

Języka niemieckiego używał w kontekście edukacyjnym: po obronie doktoratu na Uniwersytecie Jagiellońskim przez niecałe dwa lata studiował na uniwersytecie w Lipsku po niemiecku (1908–1909). Ślady języka niemieckiego możemy odnaleźć w listach do narzeczonej, a później żony Elsie Masson, która również знаła ten język. Natomiast w 1922 roku przeprowadził się wraz z rodziną do niemieckojęzycznej miejscowości Oberbozen w południowym Tyrolu we Włoszech – gdzie co roku przebywał przez kilka miesięcy, głównie latem w przerwach od pracy w Londynie, aż do wyprowadzki w 1929 roku (Firth 1981, 79). W późniejszym okresie swojej działalności naukowej używał języka niemieckiego sporadycznie, m.in. wymieniał korespondencję z różnymi niemieckimi instytucjami naukowymi.

W 1910 roku Malinowski podjął studia na London School of Economics and Political Science. Natomiast w 1914 roku wyjechał na badania do Australii i Oceanii; na Trobriandach prowadził notatki z badań terenowych, których językiem bazowym był język angielski. Karierę kontynuował w Londynie, gdzie prowadził zajęcia dla studentów po angielsku. Od 1938 roku aż do swojej śmierci przybywał natomiast w Stanach Zjednoczonych; od 1939 roku pracował jako wykładowca na Uniwersytecie Yale. Po ślubie z Elsie Masson prowadził życie rodzinne i towarzyskie w języku angielskim – w Australii, gdzie mieszkała rodzina Elsie i wspólni przyjaciele młodego małżeństwa, w Oberbozen, do którego przyjeżdżali studenci Malinowskiego (Firth 1981, 79), a po przeprowadzce Elsie i córek do Londynu – w domu pod numerem 6 przy Oppidans Road. Po śmierci żony Elsie – już podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych – ożenił się ponownie z malarką brytyjskiego pochodzenia Anną Valettą Hayman-Joyce, która tworzyła pod nazwiskiem Valetta Swann. W drugiej połowie życia Malinowskiego jego językiem funkcjonalnie pierwszym stał się zatem język angielski.

Kiriwina służyła Malinowskiemu głównie do komunikowania się z mieszkańcami Trobriandów, szczególnie z informatorami opowiadającymi o lokalnym życiu i zwyczajach. Później używał tego języka przy pracy nad swoimi słynnymi monografiami naukowymi poświęconymi Trobriandczykom. Nosił się z zamiarem stworzenia gramatyki języka kiriwińskiego, nigdy jednak nie udało mu się tego projektu zrealizować (Young 2008, 688–689). Po 1918 roku nie powrócił już na Trobriandy, po okresie badań terenowych używał kiriwiny jedynie w celach naukowych – do pisania książek i artykułów, na seminariach do wyjaśnienia określonych zagadnień. Jedną z ostatnich prac poświęconych Trobriandczykom, tj. *Coral Gardens and Their Magic*, opublikował w 1935 roku.

Podczas pobytu w Stanach Zjednoczonych wyjeżdżał z kolei na badania terenowe do Meksyku, gdzie prawdopodobnie posługiwał się językiem hiszpańskim. Jego znajomość nie została jednak tak dobrze udokumentowana, jak znajomość języka polskiego, niemieckiego, angielskiego i kiriwiny, dlatego też pomijam język hiszpański w tej analizie.

5.4. Malinowski nierzadko przeżywał dylematy związane z wyborem poszczególnych języków. Zawsze jednak traktował swoje zdolności językowe jako czynnik wzbogacający jego osobę – zarówno w sferze prywatnej (rodzina i przyjaciele), jak i oficjalnej (studia i kariera naukowa) (zob. 5.3). Działo się tak nawet w przypadku kiriwiny, do której podchodził dość ambiwalentnie. Z jednej strony nauka tego języka była dla Malinowskiego pewnego rodzaju koniecznością wyrastającą z potrzeb badań terenowych i nierzadko wymagającym obowiązkiem, co antropolog podkreślał w *Dzienniku w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*. Z drugiej strony odnalazł on w języku autochtonów inspirację do wprowadzenia zagadnień językoznawczych do swoich badań antropologicznych, do głębokiej refleksji nad kwestiami językowymi – co opisał w monografii *Coral Gardens and Their Magic*. Prowadzi to do stwierdzenia, że kiriwina również pełniła funkcję wzbogacającą: dzięki znajomości tego języka Malinowski był w stanie zrozumieć i opisać badane społeczeństwo i jego kulturę.

5.5. Nie można też jednoznacznie określić tożsamości kulturowej Malinowskiego w przeciągu jego życia, bo ta podlegała przemianom i ewolucji. Antropolog jednocześnie czuł się Polakiem, ale też obywatelem świata w znaczeniu kosmopolitycznym. Od najmłodszych lat wraz z matką wyjeżdżał w celach zdrowotnych, m.in. do Egiptu, na Wyspy Kanaryjskie czy do Włoch (Truszkowski 1986). Rolę tych wyjazdów w kontekście kształtowania się tożsamości kulturowej Malinowskiego dostrzegła jego córka Helena Wayne:

Podróże te miały wielki wpływ na Malinowskiego, który później pisał, że od tamtego okresu, gdy miał 16 lat, zaczął «opuszczać» Polskę, rozluźniać więzy z krajem ojczystym. Te egzotyczne wyprawy stanowiły bazę dla jego kosmopolitycznej natury (Wayne 2000b, 37).

Po przyjeździe do Anglii, a następnie w czasie badań na Trobriandach Malinowski zmagął się z największymi rozterkami tożsamościowymi. Podziwiał kulturę krajów zachodnich i pretendował do uczestnictwa w niej, a jednocześnie zdarzało się, że czuł do niej niechęć. W *Dzienniku w ścisłym znaczeniu tego wyrazu* przyznawał się do swojej anglofilii (np. 2008, 568), ale równocześnie wspominał o niechęci czy wręcz nienawiści do wszystkiego, co angielskie: „Chwilami moja nienawiść do Anglii i Anglików mnie peszy” (2008, 577; zob. też, 568). Jednocześnie rozważał powrót do kraju: „Wrócę przecież do Polski i moje dzieci będą Polakami” (611); „[...] w Polsce mogę zaspokoić moje ambicje lepiej niż gdzie indziej” (520). Po I wojnie światowej przyjął polskie obywatelstwo, natomiast w 1931 roku, już jako wykładowca London School of Economics z dość ugruntowaną pozycją na uczelni, zdecydował się przyjąć obywatelstwo brytyjskie¹¹ (Gerould 2000, 32). Po wybuchu II wojny światowej odżyły w nim uczucia patriotyczne,

¹¹ Grażyna Kubica-Klyszcz przytacza następujący powód przyjęcia przez Malinowskiego brytyjskiego obywatelstwa: „Z informacji uzyskanej od prof. F. Grossa wynika, że bezpośrednią przyczyną zmiany obywatelstwa było lekceważące i biurokratyczne potraktowanie Malinowskiego w ambasadzie polskiej w Rzymie. Fakt ten tak go zirytował, że natychmiast udał się do ambasady brytyjskiej, gdzie złożył podanie o nadanie mu obywatelstwa angielskiego” (Kubica-Klyszcz 1982, 89).

czemu dał wyraz w kilku esejach poświęconych tematyce wojny i totalitaryzmów, a także poprzez podjęcie stanowiska prezesa Polskiego Instytutu Sztuki i Nauki w Nowym Jorku stanowiącego Polską Akademię Umiejętności na wychodźstwie.

6. ZACHOWANIA JĘZYKOWE BRONISŁAWA MALINOWSKIEGO JAKO OSOBY WIELOJĘZYCZNEJ: WYKŁADNIKI TRANSKODOWE

W badaniach nad wielojęzycznymi tekstami Bronisława Malinowskiego stosując pojęcie **wykładniki transkodowe** wprowadzone do studiów nad bilingwizmem przez Georges'a Lüdiego i Bernarda Py w pracy *Etre bilingue*. Badacze określają je jako

[...] każdy element dający się zaobserwować na powierzchni dyskursu w jednym języku czy danej odmianie, który przedstawia, dla mówiących i/albo badacza lingwisty, ślad wpływu innego języka czy odmiany (cyt. za: Ligara 2014a, 163).

Stanowi ono narzędzie analizy i opisu tekstów dokumentujących mowę wielojęzyczną zapisaną: pozwala zidentyfikować ślady spotkania się dwóch języków, co wynika z linearnej budowy wypowiedzi, w wielojęzycznych zapiskach multilingwisty. „Jako najbardziej naoczny ślad – jak podkreśla badaczka dwujęzyczności zapisanej Bronisława Ligara – jawi się wstawienie do tekstu realizowanego w danym języku *signifiants* należących do drugiego kodu [i kodów kolejnych – AM] [...]. Bardziej zamaskowanym śladem są [natomiast – AM] znaczenia (*signifiés*) i struktury należące do drugiego kodu [i kodów kolejnych – AM], ubrane w *signifiants* kodu pierwszego” (2014a, 164). Pierwszy przypadek dotyczy zjawisk określanых jako **przełączanie kodów** (*code switching*) i **z/mieszanie kodów** (*code mixing*), drugi – **interferencji** (Ligara 2014b, 140–141). Ze względu na ograniczoną objętość artykułu omówię je skrótowo poniżej¹². Samo zaś pojęcie wykładników transkodowych – obejmujące jako kategoria nadrzędna trzy wyróżnione realizacje kontaktu języków – wskazuje na to, że w danym miejscu tekstu nadawca przekazu sięga do swoich (dwóch) kodów, tworząc nową jakość znaczeniową.

6.1. Do przełączenia kodów dochodzi, gdy w ramach tej samej wypowiedzi osoba wielojęzyczna zestawia dwa segmenty mowy należące do różnych systemów gramatycznych, przy czym respektuje całkowicie reguły gramatyczne obu kodów spotykających się na linii tekstu (Hamers i Blanc 2004, 258; Ligara 2014b, 142), np.

(1) *Chodzimy po bot[anice]*¹³ *wieczorem*. [punkt przełączenia kodów 1] *Befangenheit* [onieśmielenie]. [punkt przełączenia kodów 2] *Całujemy się na kanapie* (Malinowski 2008, 114)

¹² Zachowania językowe Bronisława Malinowskiego wraz z przykładami opisałam również w artykule *Wielojęzyczność indywidualna jako problem badawczy lingwistyki. Przypadek Bronisława Malinowskiego* (2019).

¹³ Wszystkie tłumaczenia w kwadratowych nawiasach podaję za edytką *Dziennika w ścisłym znaczeniu tego wyrazu* (2008).

– antropolog zestawia ze sobą segmenty wypowiedzi w języku polskim i niemieckim, oddziela je od siebie za pomocą kropek, po których następują punkty przełączania kodów.

(2) *Mieć poczucie* [punkt przełączenia kodów] *of the ultimate mastery of things* [całkowitej biegłości] (Malinowski 2008, 534; wyróżnienie – AM)

– angielski przyimek wprowadza element w języku angielskim, dzięki temu badacz zachowuje wymogi składni obu języków, respektuje związek rządu w kodzie polskim.

6.2. Z/mieszanie kodów polega na wstawianiu do tekstu w języku podstawowym segmentów wypowiedzi w innym języku (i językach kolejnych) przy jednoczesnym naruszeniu normy jednego z kodów poprzez przeniesienie na niego reguły gramatycznej właściwej dla drugiego języka (Hamers i Blanc 2004, 270; Ligara 2014b, 152), np.

(3) [...] *idziemy na brzeg: jetty [molo], na którą* *chodziłem z uczuciem pustki i chandry i patrzyłem na południe* [...] (Malinowski 2008, 499; wyróżnienie – AM)

– antropolog narzuca angielskiemu rzeczownikowi „jetty” kategorię rodzaju, która jest obligatoryjna w języku polskim, a nie występuje w języku angielskim. Przy tym przepisuje mu arbitralnie rodzaj żeński, nie zaś rodzaj nijaki, który odpowiada polskiemu rzeczownikowi „molo”.

(4) [...] *rozmowa o Ted* (Malinowski 2008, 524; wyróżnienie – AM)

– Malinowski nie stosuje się do reguł morfologicznych języka polskiego, tj. nie odmienia imienia, pozostawia je w formie podstawowej, tj. w mianowniku¹⁴. Zachowanie takie wynika z faktu, że w języku angielskim rzeczowniki nie odmieniają się przez przypadki.

6.3. Interferencje odnoszą się do obróbki elementów języka włączanego zgodnie z wymogami składniowymi i gramatycznymi języka podstawowego (Ligara 2014b, 153). Osoba wielojęzyczna czerpie jednocześnie z dwóch używanych przez siebie kodów, przez co stają się one współzależne pod względem semantycznym (Ligara 2010, 155), np.

(5) *Potem rozmowa z boyami* [...] (Malinowski 2008, 480; wyróżnienie – AM).

Malinowski przystosowuje angielski rzeczownik „a boy” w znaczeniu ‘chłopiec na posyłki’, ‘pomocnik’, ‘goniec’ lub ‘służący’ do reguł polskiej składni poprzez dodanie końcówki fleksyjnej narzędnika w liczbie mnogiej. Antropolog stosuje też drugą pisownię, tj. zapisuje fonetycznie wygłos wyrazu:

(6) *Mam wciąż małostkowe irytacje w stosunku do bojów* [...] (Malinowski 2008, 628; wyróżnienie – AM).

¹⁴ Natomiast w innym miejscu Malinowski napisał: „Poprzedniego dnia rozmawiam o religii z Tedem [...]” (Malinowski 2008, 489–490).

W przypadku obu zapisów tej interferencji leksykalnej obcy element przeniknął do języka bazowego i został dopasowany do wymogów gramatycznych i składniowych języka polskiego; w rezultacie powstał nowy element zaczerpnięty z języka angielskiego, który jednak nie należy całkowicie do języka włączanego – angielskiego, nie należy też w pełni do języka bazowego – polskiego¹⁵.

Podobnie dzieje się w wypadku innych części mowy:

(7) [...] *trudno ją **hurtnąć** [zranić]* (Malinowski 2008, 536; wyróżnienie – AM).

Malinowski adaptuje angielski czasownik „to hurt” do polskiej morfologii – uzyskuje formę charakterystyczną dla polskiego bezokolicznika z końcowym morfemem -ć.

7. ZACHOWANIA JĘZYKOWE BRONISŁAWA MALINOWSKIEGO W PERSPEKTYWIE TRANSKULTUROWEJ

Wielojęzyczność Bronisława Malinowskiego umożliwiała mu współuczestniczenie w różnych kulturach, w których obrębie tworzył dyskurs międzykulturowy, a nawet transkulturowy, kiedy przenosił sensy, pojęcia i koncepty z jednego języka i/lub odpowiadającej mu kultury do wspólnoty innych języków/kultur (por. Ligara 2018, 106). Odwoływał się wówczas do elementów podobnych lub odmiennych dla różnych kultur – jako osoba wielojęzyczna twórczo je wykorzystywał w swojej produkcji językowej. Zdaniem Bronisławy Ligary kontakty językowe determinują kontakty międzykulturowe poprzez mechanizmy zachodzące w umyśle multilingwisty. Podczas czerpania z kilku języków i kultur w tekście osoby wielojęzycznej możemy zaobserwować następujące operacje: **transfer** i **wymianę** elementów z przestrzeni jednego języka/kultury do przestrzeni drugiego języka i kultury oraz kolejnych języków/kultur, a także **tłumaczenie** i **przeformułowanie**, np. z płaszczyzny znaczeń i sensów jednego języka i/lub kultury, gdy multilingwista przenosi reprezentacje społeczne, koncepty historyczne czy kategorie kulturowe do obszaru innych swoich języków i kultur (Ligara 2018, 103–104). Istotną rolę w obieraniu poszczególnych strategii przez Malinowskiego stanowi kontekst kulturowy, w którym antropolog znalazł się, konstruując swoje wypowiedzi.

7.1. Transfer kategorii znaczeniowych miał miejsce, gdy Malinowski przenosił z jednego języka do drugiego pojęcia, które nie miały w języku bazowym swoich ekwiwalentów znaczeniowych ze względu na ich pierwotne korelacje kulturowe charakterystyczne wyłącznie dla danej grupy społecznej posługującej się językiem, z którego zachodziło przeniesienie, np. w dzienniku:

(8) *Piję drink z Evenettem i on mówi mi o **kula**, twierdzi, że Missima nie była w **kuli** [...]* (Malinowski 2008, 476).

¹⁵ Wszedł natomiast do polszczyzny jako zapożyczenie „boy hotelowy”.

Antropolog wprowadził do swojego idiolektu pojęcie *kula*, który odnosiło się do zjawiska rozbudowanej i zrytualizowanej wymiany między mieszkańcami wschodniej Nowej Gwinei i sąsiadujących archipelagów funkcjonującej jako „handel żeglarski; ceremonialna wymiana kosztowności *vaygu'a*: naszyjników z czerwonej muszli *soulava* i naramienników z białej muszli *mwali*” (Pisarkowa 2000, 207). Pojęcie to pojawiło się w jego zapiskach w kontekście badań terenowych, które prowadził na Trobriandach. Wystąpiło ono również w korespondencji do Elsie Masson. Antropolog pisał do narzeczonej o zjawisku *kula*, nie podając przy tym definicji tego pojęcia, a zatem musiał wcześniej wyjaśnić adresatce jego znaczenie:

(9) *I was doing splendid work in Omarakana, but I wanted specially to polish up the kula, external trading, canoe building, and I could do this much more easily in Sinaketa than in Omarakana* (Wayne 2002, 167; wyróżnienie – AM).

W ostatecznym rozrachunku Malinowski uczynił z *kula* główny temat swojej monografii *Argonauts of the Western Pacific*. Tam zawarł definicję *kula* i przedstawił ją szerokiemu gronu anglojęzycznych czytelników:

The *Kula* is a form of exchange, of extensive, intertribal character; it is carried on by communities inhabiting a wide ring of islands, which form a closed circuit. [...] Along this route, articles of two kinds, and these two kinds only, are constantly travelling in opposite directions. In the direction of the hands of a clock, moves constantly one of these kinds – long necklaces of red shell, called *soulava* [...]. In the opposite direction moves the other kind bracelets of white shell called *mwali* [...]. Each of these articles, as it travels in its own direction on the closed circuit, meets on its way articles of the other class, and is constantly being exchanged for them. Every movement of the *Kula* articles, every detail of the transactions is fixed and regulated by a set of traditional rules and conventions, and some acts of the *Kula* are accompanied by an elaborate magical ritual and public ceremonies¹⁶ (Malinowski 1966, 81).

7.2. Wymiana elementów należących do przestrzeni dwóch języków polega na wprowadzeniu segmentu w innym kodzie do tekstu w języku podstawowym, chociaż jego odpowiednik w nim istnieje, posiada jednak nieco inne konotacje znaczeniowe – tym samym wstawia wyrażane treści w kontekst drugiego języka/kultury. Poniższy przykład pokazuje taką właśnie wymianę elementów języka angielskiego na elementy kiriwiny, w celu uwydatnienia pewnych pojęć i stojących za nimi konceptów głęboko zakorzenionych w kulturze Trobriandczyków. W liście do Elsie Masson antropolog napisał:

¹⁶ W polskim tłumaczeniu: „Kula jest formą wymiany o rozległym, międzyplemiennym charakterze; prowadzona jest przez społeczności zamieszkujące szeroki pierścień wysp, tworzących zamknięty okrąg. [...] Wzdłuż tego szlaku wędrują stale w przeciwnych kierunkach dwa i tylko dwa rodzaje przedmiotów. W kierunku zgodnym z ruchem wskazówek zegara przesuwa się stale jeden z tych przedmiotów – długie naszyjniki z czerwonej muszli, zwane *soulava* [...]. W przeciwnym kierunku wędruje drugi rodzaj – bransolety czy naramienniki z białej muszli, zwane *mwali* [...]. Każdy z tych przedmiotów, podróżując w wyznaczonym mu kierunku w obrębie zamkniętego kręgu, spotyka na drodze przedmioty tego drugiego rodzaju i jest za nie nieustannie wymieniany. Każdy ruch artykułów *kula*, każdy szczegół transakcji jest ustalany i regulowany przez zespół tradycyjnych reguł i konwencji, a niektórym aktom kula towarzyszą złożone obrzędy magiczne i publiczne ceremonie” (Malinowski 1987, 126).

(10) *I cannot bathe on this [lagoon] side because there are many sharks and it is well known that though blacks are practically immune, a **white man** runs a certain risk. The Oburakuans do not share this opinion: they told me that as the sharks see very seldom a **Gumanuma** [white man] they will be afraid and run away* (Wayne 2002, 103; wyróżnienie – AM).

Malinowski operuje wzorami kultury kiriwińskiej z całym sztafarszem skojarzeń mieszkańców wioski Oburaku, jaki wiązał się z „białym człowiekiem” (dziś dobrze wyartykułowanych przez studia postkolonialne) w celu opisanego domniemanych zachowań rekinów. Zasyłane słowa odnoszą się do samego Malinowskiego – on jest bowiem wspomnianym *gumanuma*, a zatem badacz sam siebie stawia w roli przybysza z zewnątrz, który jednak posiadał znajomość języka/kultury autochtonów. Antropolog w swoich tekstach chętnie odwołuje się bowiem do rozmaitych konceptów z poznanych języków/kultur i swobodnie nimi operuje w celu podkreślenia sytuacji kulturowych, w których się znalazł lub był ich świadkiem.

Innym przykładem jest wymiana polskiego wyrazu „obiad” na angielski „lunch” w dzienniku antropologa:

(11) [...] **lunch** i wypoczynek dwie godziny – nic nie czytam – myśli nie przypominam sobie (Malinowski 2008, 617; wyróżnienie – AM).

Kulturotwórczą rolę angielskiego „lunchu”, który nie jest tożsamy z polskim „obiadem”, zauważa Anna Wierzbicka w tekście *Moje podwójne życie: dwa języki, dwie kultury, dwa światy*:

W języku angielskim struktura dnia w ogóle odbija strukturę dnia pracy, z przerwą na *lunch* w połowie i z dwiema połowami: *morning* (rano) przed tą przerwą i *afternoon* (popołudnie) po tej przerwie. Natomiast w języku polskim dzień jest widziany jako całość i rozciąga się od końca jednej nocy do początku następczej, z «obiadem» mniej więcej w środku (1997, 76).

Malinowski przejął z kultury angielskiej zwyczaj jedzenia lunchu w południe, podobnie jak konwencję picia popołudniowej herbaty, czyli *afternoon tea* (np. Malinowski 2008, 482), co również utrwalił w swoich tekstach. Badacz pojawił się na Trobriandach jako brytyjski antropolog, wysłannik London School of Economics, stąd może wynikać jego przywiązanie do charakterystycznych dla Anglików czynności, jakimi są jedzenie lunchu i picie popołudniowej herbaty. Warto przy tym zaznaczyć, że Malinowski równolegle używał w dzienniku polskich nazw innych posiłków, tj. „śniadanie” i „kolacja”.

7.3. Tłumaczenie miało miejsce w momencie, gdy Malinowski objaśniał znaczenia terminów zaczerpniętych z jednego języka, ponieważ nie mają one swoich odpowiedników w języku bazowym i/lub kolejnych językach, mógł je jednak wyjaśnić w sposób opisowy, odwołując się leksyki języka podstawowego, np. w listach do Elsie Masson:

(12) *In the afternoon I went for my first Kiriwinian walk out into the **odila** (the garden jungle, usually low scrub)* (Wayne 2002, 78; wyróżnienie – AM).

Opisując swój pierwszy trobriandzki spacer, antropolog zwraca uwagę na specyficzną roślinność, która nie występowała w znanym mu środowisku naturalnym Polski, Niemiec czy Wielkiej Brytanii, stąd wręcz słownikowe wyjaśnienie leksemu „odila”, iż jest to ‘ogrodowa dżungla, zwykle niskie zarośla’.

Malinowski korzystał również ze strategii tłumaczenia, gdy przytaczał w liście do angielskojęzycznej narzeczonej wydarzenia ze swej młodości w Polsce:

(13) *As to the girl (Dzinia, abbreviation of Jadwiga, Polish for Hedwig) she was my first love, when I was five [...]* (Wayne 2002, 108; wyróżnienie – AM).

Antropolog przywołuje tu spieszczone imię swej dziecięcej sympatii, następnie określa, jak brzmi ono w wersji oficjalnej w języku polskim, i podaje jego angielską formę.

7.4. Przeformułowanie zasadza się na przeniesieniu jednego języka/kultury do sfery drugiego języka/kultury w celu uzyskania nowej jakości znaczeniowej, np.

(14) *On Friday afternoon [Oburaku] had a big ceremonial cooking of MONA (taro pudding). It is a big affair: the big clay pots put up in the village, lots of scraping, beating, coconut cream prepared, big wooden ladels [sic] to mix the mess... The whole thing somewhat in the style of the Polish X-mas Eve meal: two days of preparing, then 10 minutes of cooking, then the stuff is gulped down in a few minutes and the whole fun is over. The main point of it is in the preparation of course* (Wayne 2002, 79; wyróżnienie – AM).

Antropolog w liście do Elsie Masson objaśnia, czym jest *mona* – w nawiasie podaje dosłowne tłumaczenie, czyli „taro pudding”, a więc pudding, tj. angielska potrawa o konsystencji budyniu, wykonana z rośliny taro, zwanej też kolokazją jadalną. Opisuując konsystencję dania przygotowywanego w wiosce Oburaku, przywołuje potrawę charakterystyczną dla kultury anglosaskiej, ponieważ kieruje swoją wypowiedź do Australijki o szkockich korzeniach. Wyjaśnia przy tym, jak wygląda przyrządzenie *mona*, tj. porównuje tę sytuację z długimi i uroczystymi przygotowaniami, które w żartobliwy sposób porównuje do polskiej Wigilii. Uzasadnione jest to postawą Elsie Masson, która żywo interesowała się polską kulturą, a nawet rozpoczęła naukę języka polskiego (Wayne 2000a, 21). Malinowski stosuje technikę przeformułowania, ponieważ brak leksykalnych odpowiedników *mona* w języku angielskim (choć jest podobny) czy polskim, które oddawałyby zarówno specyfikę lokalnego trobriandzkiego przysmaku jako dania, jak i ceremoniału towarzyszącego jego przygotowaniu. Oddaje zatem specyfikę *mona*, odwołując się do angielskiej i polskiej kultury: w ten sposób objaśnia i interpretuje jedną kulturę przez drugą i kolejną.

Inny przykład przeformułowania odnosi się do sytuacji Malinowskiego, którego trażyły uczuciowe rozterki – pisał m.in.: „[...] po raz pierwszy głęboki żal, że E.R.M. [Elsie Rosaline Masson – AM] nie jest Polką” (Malinowski 2008, 611). Nazwał wówczas narzeczoną polskim spieszczonym imieniem:

(15) [...] *z jednej strony piszę szczerze płomienne listy do Rózi [Elsie Rosaline] [...]* (Malinowski 2008, 479; wyróżnienie – AM).

Działanie takie oswajało Malinowskiego z sytuacją, jaką jest powolna zmiana życiowych planów antropologa związanych z powrotem do Polski i założeniem tam rodziny. Zmiana formy drugiego imienia Rosaline na Rózię pozwoliła badaczowi skrócić dystans między nim samym, tj. słowiańskim etnografem, a przedstawicielką angielskiej kultury, do której aspirował (zob. Young 2008, 215).

8. ZAKOŃCZENIE

Znajomość i używanie kilku kodów językowych umożliwiała Bronisławowi Malinowskiemu współuczestniczenie w kulturach nieodłącznych dla tych języków. Sytuację życiową antropologa w kontekście lingwistycznym ukazuje jego biografia językowa. Jej ustalenie uwidoczniło, jak Malinowski używał poszczególnych języków, tj. polskiego, angielskiego, niemieckiego i kiriwiny. I tak pierwsza połowa życia badacza była zdominowana przez język polski. Natomiast wraz z rozpoczęciem kariery naukowej na London School of Economics i założeniem rodziny z Elsie Masson rolę tę przejął język angielski. W tekstach antropologa były też obecne języki niemiecki (używany sporadycznie po przerwaniu studiów w Lipsku) i kiriwina (obecna w pracy naukowej, nawet po zakończeniu badań terenowych na Wyspach Trobrianda). Status poszczególnych języków i częstotliwość ich używania zmieniały się w przebiegu życia antropologa – podlegały kontekstom kulturowym, w których badacz się znajdował.

W swoich pismach należących do gatunku dokumentu osobistego Malinowski doprowadzał do interakcji poszczególnych języków/kultur, przez co nadawał pochodzącym z nich elementom zupełnie nowe znaczenia. Czerpał zatem z czterech języków/kultur, doprowadzając do przelączania kodów, z/mieszania kodów i powstawania interferencji, wzbogacając tym samym swoją produkcję językową o wymiar transkulturowy. Pojęcia i segmenty językowe z przestrzeni jednego języka/kultury antropolog poddawał operacjom transferu, wymiany, tłumaczenia i przeformułowania, przez co trafiały one do przestrzeni kolejnych języków/kultur zgodnie ze doświadczeniami, emocjami i stanem jego wiedzy. W zależności od kontekstu kulturowego odwoływał się do różnych konceptów zaczerpniętych z poznanych języków/kultur, swobodnie je mieszał i zestawiał ze sobą. Tworzył w ten sposób transkulturowe sieci znaczeniowe, które zostały odzwierciedlone w jego tekstach, ubogacając ją na wielu płaszczyznach (zob. Welsch 1998, 216–217). Tego typu badania wielojęzyczności indywidualnej otwierają nowe perspektywy badawcze, ukierunkowane np. na wstępne zarysowanie lingwistyki kompetencji wielojęzycznej jako nowego subdziału językoznawstwa.

ŹRÓDŁA

- Malinowski, B. 2008. *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*. wyd. 2. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Wayne, H., red. [1995] 2002. *The Story of a Marriage. The Letters of Bronislaw Malinowski and Elsie Masson. T. 1*. London: Routledge.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński, J. 2016. „O aktualnych zadaniach etnolingwistyki”. *Etnolingwistyka* 28: 7–29.
- Cenoz, J. 2013. „Defining Multilingualism”. *Annual Review of Applied Linguistics* 33: 3–18.
- Chłopek, Z. 2011. *Nabywanie języków trzecich i kolejnych oraz wielojęzyczność. Aspekty psycholingwistyczne (i inne)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Chruszczewski, P. 2016. „Podstawowe problemy językoznawstwa antropologicznego”. *Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal* 1–2(1): 61–73.
- Ciostek, A. 2015. „Wielojęzyczność w Unii Europejskiej”. *Języki Obce w Szkole* 2: 109–114.
- ESOKJ. 2003. *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, red. D. Coste, B. North, J. Sheils, i J. Trim. Warszawa: Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.
- Firth, R. 1981. „Bronisław Malinowski”. W *Totems and Teachers: Key Figures in the History of Anthropology*, red. S. Silverman. New York: Columbia University Press, 75–101.
- Gerould, D. 2000. „Chronology. Stanisław Ignacy Witkiewicz and Bronisław Malinowski”. *Konteksty* 1–4: 24–35.
- Grosjean, F. 2007. „Mieszanie, przetwarzanie językowe – problemy, wyniki i modele”, tłum. J. Suchecki. W *Psychologiczne aspekty dwujęzyczności*, red. I. Kurcz. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 311–339.
- Grosjean, F. 1985. „The bilingual as a competent but specific speaker-hearer”. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 6: 467–477.
- Hamers J.F., i M.H.A. Blanc. [2000] 2004. *Bilinguality and Bilingualism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Herdina, P., i U. Jessner. 2002. *A Dynamic Model of Multilingualism. Perspectives of Change in Psycholinguistics*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Każmierska, K. 2013. „Badania biograficzne w naukach społecznych”. *Przegląd Socjologii Jakościowej* 9/4: 6–10.
- Kiklewicz, A. 2011. „Profilowanie kontekstu w paradygmatach językoznawstwa”. W *Metodologie językoznawstwa. Od genu języka do dyskursu*, red. P. Stalmaszczyk. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 83–110.
- Kubica, G. 2008. „Wstęp”. W *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*, B. Malinowski. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 5–36.
- Kubica-Klyszcz, G., oprac. 1985. „Listy Bronisława Malinowskiego”. W *Antropologia społeczna Bronisława Malinowskiego*, red. M. Flis, i A.K. Paluch. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 253–300.
- Kubica-Klyszcz, G. 1982. „Bronisław Malinowski – szkic biograficzny”. *Lud* 66: 62–99.
- Leoński, J. 1995. „Historia wykorzystywania dokumentów osobistych w socjologii”. *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny* 2: 123–128.
- Li, W. 2008. „Research Perspectives on Bilingualism and Multilingualism”, W *The Blackwell Handbook of Research Methods on Bilingualism and Multilingualism*, red. W. Li, i M. Moyer. Oxford: Blackwell, 3–17.
- Ligara, B. 2018. „Badania bilingwizmu (i wielojęzyczności) wybitnych nosicieli języka w przestrzeni języka polskiego: nowa subdomena historii języka?”. W *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*, red. M. Pastuch, i M. Siuciak. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 97–108.

- Ligara, B. 2014a. „Bilingwizm w tekście zapisany. Część I. Status lingwistyczny. Paradygmaty badawcze”. *LingVaria* 1(17): 149–167.
- Ligara, B. 2014b. „Bilingwizm w tekście zapisany. Część II. Wykładniki transkodowe. Gatunki”, *LingVaria* 2 (18): 131–174.
- Ligara, B. 2011. „Dwujęzyczność twórców literatury polskiej jako problem badawczy historii języka”. *LingVaria* 1(11): 165–176.
- Ligara, B. 2010. „Bilingwizm polsko-francuski Adama Mickiewicza. W stronę antropologii lingwistycznej”. *LingVaria* 2(10): 141–169.
- Lüdi, G., i B. Py. 2009. „To be or not to be... a plurilingual speaker”. *International Journal of Multilingualism* 6: 154–167.
- Majewicz, A.F. 1989. *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Malinowski, B. [1935] 2002a. *Coral Gardens and Their Magic. The Description of Gardening. T. 1*, London: Routledge.
- Malinowski, B. [1935] 2002b. *Coral Gardens and Their Magic. The Language and Magic of Gardening. T. 2*, London: Routledge.
- Malinowski, B. 1987. *Argonauci zachodniego Pacyfiku*, tłum. B. Olszewska-Dioniziak, i S. Szykiewicz, t. 1, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Malinowski, B. [1922] 1966. *Argonauts of the Western Pacific*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Mazur, A. 2019. „Wielojęzyczność indywidualna jako problem badawczy lingwistyki. Przypadek Bronisława Malinowskiego”. *LingVaria* 1(27): 377–388.
- Miodunka, W.T. 2016. „Biografia językowa jako jedna z metod badania dwujęzyczności”. W *Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków*, red. R. Dębski, i W.T. Miodunka. Kraków: Księgarnia Akademicka, 49–87.
- Miodunka, W.T. 2014. „Dwujęzyczność polsko-obca w Polsce i poza jej granicami. Rozwój i perspektywy badań”. *LingVaria* 1(17): 199–226.
- Pisarkowa, K. 2000. *Językoznawstwo Bronisława Malinowskiego*, t. 2, Kraków: Wydawnictwo Universitas.
- Rakoczy, M. 2012. *Słowo – działanie – kontekst. O etnograficznej koncepcji języka Bronisława Malinowskiego*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Senft, G. 1997. „Bronisław Kasper Malinowski”. W *Handbook of Pragmatics*, red. J. Verschueren, J.O. Östman, J. Blommaert, i C. Bulcaen. Amsterdam: John Benjamins, 1–20.
- Sochacka, S., oprac. 1975. *Listy Lucjana Malinowskiego do Jarosława Golla. Przyczynek do polsko-czeskich kontaktów naukowo-kulturalnych w drugiej połowie XIX wieku*. Opole: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego w Opolu.
- Szczerbowski, T. 2021. „Kulturowe podejście do kontaktów językowych”. *Annales Universitas Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica* 14: 133–145.
- Szczerbowski, T. 2002. *Kiriwina. Język Wysp Trobrianda*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Truszkowski, W. 1986. „Jak Bronisław Malinowski został ocalony dla nauki”. *Etnografia Polska* 1: 43–49.
- Wayne, H. 2000a. „Długa droga do Polski”, tłum. Grażyna Kubica. *Konteksty* 1–4: 20–23.
- Wayne, H. 2000b. „Bronisław Malinowski: Wpływ kobiet na jego życie i dzieło”, tłum. Grażyna Kubica. *Konteksty* 1–4: 36–51.

- Welsch, W. 1998. „Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury”. W *Filozoficzne konteksty koncepcji rozummu transwersalnego. Wokół koncepcji Wolfganga Welscha*, red. R. Kubicki. Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, 195–222.
- Wierzbicka, A. 1997. „Moje podwójne życie: dwa języki, dwie kultury, dwa światy”. *Teksty Drugie* 3: 73–93.
- Young, M.W. 2008. *Bronisław Malinowski. Odyseja antropologa 1884–1920*, tłum. Piotr Szymor. Warszawa: Wydawnictwo Książkowe Twój Styl.

From research on individual multilinguality: linguistic behavior recorded in the multilingual texts by Bronisław Malinowski in the transcultural perspective

Keywords: individual multilinguality, multilingual person, linguistic biography, transculturalism

ABSTRACT

The subject of the article is a part of the research on bilingualism and multilingualism of principal creators of cultural or scientific life in various ethnic communities, and therefore they lived in the space of different languages and cultures. The paper concerns the individual multilinguality of the highly influential anthropologist Bronisław Malinowski in a dynamic approach. During his life he used several languages, four of them – Polish, German, English and Kilivila – were recorded in his multilingual texts representing the autobiographical writing, i.e. *A Diary in the Strict Sense of the Term* [Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu] (published in Poland in 2002) and letters to Malinowski's wife published as *The Story of a Marriage: The Letters of Bronisław Malinowski and Elsie Masson*. These texts are the source of knowledge about the anthropologist as a multilingual person. His language skills gave him an access to the cultures corresponding with the languages that he was using. The aim of this paper is to initially reconstruct the linguistic biography of the anthropologist, to trace the linguistic behavior of the researcher as a multilingual individual in his texts identified as transcodic markers, i.e. code switching, code mixing and interference, and to indicate these spots in autobiographical writing that confirm the transcultural dimension of his behavior (transfer, exchange, translation and reformulation of elements from one language into segments of another languages). The humanistic paradigm and the anthropological approach were used to describe Bronisław Malinowski's individual multilingualism. Furthermore, the concept of transculturalism by Wolfgang Welsch was used to exemplify Malinowski's linguistic behavior as a multilinguist. The article highlights three dimensions of individual multilingualism: language biography of multilingual person, his linguistic production recorded in texts, and the cultural contexts in which the personal documents under study were created. Depending on the cultural context, the anthropologist referred to various concepts taken from the languages that he had learned, freely mixed and juxtaposed them. In such manner, he created transcultural semantic networks that were reflected in his linguistic production enriching it on many levels.